

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Patricija Kršić

**Urbano istraživanje i socijalističko nasljeđe: kultura sjećanja,
kulturne politike i digitalni život ruševina
(ZAVRŠNI RAD)**

Rijeka, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Patricija Kršić

Matični broj: 0009088505

Urbano istraživanje i socijalističko nasljeđe: kultura sjećanja,
kulturne politike i digitalni život ruševina

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij kulturologije

Mentor: dr. sc. Vjeran Pavlaković

Komentor: dr. sc. Boris Ružić

Rijeka, 3.9.2023.

IZJAVA O AUTORSTVU ZAVRŠNOG RADA

Ovim potvrđujem da sam osobno napisala završni rad pod naslovom

Urbano istraživanje i socijalističko nasljeđe: kultura sjećanja, kulturne politike i digitalni život ruševina

i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

Potpis studentice

Rijeka, 3.9. 2023.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. OPIS RADA	1
1.2. CILJEVI RADA	1
2. KULTURA SJEĆANJA I NJENE VAŽNOSTI	2
2.1. VAŽNOSTI KULTURE SJEĆANJA	2
2.2. KULTURA SJEĆANJA KAO GLAVNI ASPEKT IDEOLOGIJE GRAĐEVINA	3
3. RAZVITAK JUGOSLAVIJE.....	4
3.1. IDEOLOGIJA SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE	5
3.2. JUGOSLAVENSKI SPOMENICI	8
4. JUGOSLAVENSKJE GRAĐEVINE	8
4.1. NJIHOV 'POČETAK'	8
4.2. NJIHOV 'KRAJ'	9
4.3. DANAŠNJE ZNAČENJE SPOMENUTIH USTANOVA I PRENOŠENJE ISTOG	10
5. ISTRAŽIVANJE: BIT FOTOGRAFIJE I DIGITALNE OSTAVŠTINE.....	11
5.1. FOTOGRAFIJA KAO DIGITALNA 'OSTAVŠTINA'	11
5.2. DIJELJENJE 'OSTAVŠTINE' PUTEV DRUŠTVENIH MREŽA.....	12
6. URBAN EXPLORING ILI URBEX.....	13
6.1. VAŽNOSTI URBANOG ISTRAŽIVANJA	14
6.2. URBEX NA DRUŠTVENIM MREŽAMA	15
6.3. ODNOS GRAĐEVINA IZ RAZDOBLJA SFRJ 'GRAĐEVINA?' I URBEXA	17
7. STUDIJE SLUČAJA.....	18
7.1. HOTEL HALUDOVO PALACE.....	18
7.2. TITOVA POLITIČKA ŠKOLA.....	20
7.3. SPOMENIK PETROVE GORE.....	22
8. ZAKLJUČAK	24
9. SAŽETAK.....	25
10. LITERATURA.....	26

1. UVOD

1.1. OPIS RADA

Postoji mnogo napuštenih građevina na prostoru jugoistočne Europe. U ovome radu bit će obrađena tema napuštenih građevina koje datiraju iz bivše države Jugoslavije, a nalaze se na prostoru Republike Hrvatske. U Hrvatskoj nasljeđe bivše SFRJ ima dugi život kroz suvremene prakse urbanog istraživanja. Građevine, osim što služe svrsi koja im je namijenjena, govore mnogo o kulturi, običajima, vladajućoj politici, ljudima, prostoru, ideologiji, te mnogim drugim aspektima. Pri saznanju i opisivanju spomenutog, uvelike pomaže urbano istraživanje koje, kao takvo, predstavlja istraživanje uglavnom napuštenih građevina koje su napravljene od strane čovjeka. Takvim istraživanjima građevina možemo dobiti uvid u prošlost.

Tri su građevine koje su bitne za temu, a dobro predstavljaju svoju domenu; to su spomenik na Petrovoj gori, Haludovo Palace Hotel na otoku Krku te Titova politička škola u Kumrovcu. Više informacija o prošloj i sadašnjoj svrsi navedenih građevina dobit će se kroz temu ideologije koja se spominje kod Astrid Erll, kulture sjećanja Gal Kirna i Robert Burghardta te Astrid Erll, *urbex-a* online, odnosno urbanog istraživanja, političke konstrukcije sjećanja Aleide Assmann, fenomena turizma L. Petrića, spomenika kao umjetnosti i prenašanja nostalgije i traume Jay Wintera te Feargal Cochranea. Osim što daju odraz na tadašnju veliku i moćnu državu, upravo te građevine 'pričaju' svoju povijest, a kroz *urbex*, na neki način, i žive vječno.

1.2. CILJEVI RADA

Ukratko, kako su nastale te čemu su služile, što je dovelo do njihove propasti, ali najbitnije, što predstavljaju danas, što uživo, što na društvenim mrežama, su pitanja koja će biti odgovorena. Usprkos tome što su zapuštene, građevine o kojima će se raspravljati sadrže mnogo veće značenje nego što se čini. Ogoljeni zidovi sa grafitima, prostori bez namještaja, priroda koja je preuzela prostorije te mnoge druge slike upućuju na neku unikatnu povijest bilo koje građevine. Svaka građevina ima svoju priču, ali u ovome radu fokus će uglavnom biti na ruševnom stanju određenih zgrada te kako one opstaju u sadašnjosti, kako se predstavljaju na društvenim mrežama i medijima te što predstavljaju za ljude današnjice. Cilj rada je dokazati što je, u političkom i društvenom smislu, utjecalo na građevine, kako su građevine utjecale na ljude, te što predstavljaju danas kada ne ispunjavaju svoju funkciju koja im je prethodno namijenjena. Kako su spomenute građevine imale izričito ideološku svrhu, ta se svrha vezala uz tadašnje političke moći. Političke se moći s vremenom mijenjaju ovisno o tome tko je na vlasti, pa se

tako vidno promijenila i ideologija te njen utjecaj. Pojavom i širenjem društvenih mreža javlja se nova ideologija kojom se danas drugačije utječe na ljude. Uz to što Hrvatska više nije dio bivše velike države Jugoslavije, nije ni dio njene ideologije. No, još uvijek možemo zamijetiti ostatke iste. Kroz razne spomenike i građevine pobuđuje se osjećaj nostalgije i pomisao na bivšu ideologiju koja je nastojala povezati naciju.

2. KULTURA SJEĆANJA I NJENE VAŽNOSTI

2.1. VAŽNOSTI KULTURE SJEĆANJA

Kulturno pamćenje, ili kultura sjećanja, temeljni je koncept za humanističke znanosti, kojim su se otvorila nova mjesta i perspektive istraživanja. Prelazak s osobnog na društveno, te s političkog na kulturno pamćenje, znači prijeći na sve veći opseg sjećanja, šireći se u prostoru, vremenu i složenosti.

Kultura sjećanja predstavlja veliki dio ljudskog identiteta i njegove socijalizacije. Podrazumijeva osmišljen odnos prema prošlosti i sredstvo određenja identiteta grupe, a pitanje koje se postavlja kod kulture sjećanja uglavnom je „Što ne smijemo zaboraviti?“ – što ukazuje na elemente povijesti određenih situacija i područja koje predstavljaju iznimnu važnost za pojedine grupe ljudi. Tako te situacije i razne stvari iz povijesti, bilo daleke ili bliske, sačinjavaju srž 'pamćenja neke zajednice'. No, zašto je kultura sjećanja bitna? „Politička dimenzija sjećanja je važna: čije priče se pričaju i tko ih priča, presudno je u određivanju sadašnjosti i budućnosti“ kako kažu Gal Kirn i Robert Burghardt (2012:8). Politički se aspekt kulture sjećanja, kao što su istaknuli Kirn i Burghardt, odnosi na to da se ljude konstantno potiče na razmišljanje o određenoj temi, odnosno o biti jedne države. Svaka država ima svoju povijest, svoje ljude koji su nju proživjeli, ali i političke moći koje djeluju prikazivanjem iste. Kako napominje Jay Winter „Ako "povijest" ima poteškoća u podnošenju izazova "pamćenja", suprotni slučaj može biti jednako problematičan. Svjedoci zaboravljaju ili rekonstruiraju svoje narative kao svojevrсни kolaž ili spajaju ono što su vidjeli s onim što su pročitali. Sjećanje prepušteno samo sebi čini povijest, dokumentirani prikaz prošlosti, nemogućim. Nadalje, "sjećanje" je kategorija sa svojom vlastitom poviješću i vlastitim misterijama“ (2012:314), što upućuje na to da se to 'sjećanje' treba kontrolirati i održavati, ako ne od strane samih ljudi, onda od strane političke moći i vladajuće ideologije.

2.2. KULTURA SJEĆANJA KAO GLAVNI ASPEKT IDEOLOGIJE GRAĐEVINA

„Važno je shvatiti da pojmovi 'kulturnog' ili 'kolektivnog' pamćenja proizlaze iz operativne metafore. Koncept 'sjećanja'... metaforički se prenosi na razinu kulture. U tom metaforičkom smislu znanstvenici govore o 'pamćenju nacije', 'sjećanju vjerske zajednice' ili čak 'pamćenju književnosti'... Ova ključna razlika između dva aspekta studija kulturnog pamćenja je ono na što nam Jeffrey K. Olick skreće pozornost kada tvrdi da su "dva su radikalno različita ovdje uključena koncepta kulture, onaj koji vidi kulturu kao subjektivnu kategoriju značenja sadržanih u umovima ljudi, nasuprot onog koji vidi kulturu kao obrasce javno dostupnih simbola objektiviziranih u društvu"(336)“ kako govori Astrid Erll (2008:4/5). Time se predlaže kako kultura sjećanja uvelike pridonosi 'sklapanju' slike o kulturi, ljudima i samoj ideologiji. Naime, potrebno je razlikovati o kojem se 'sjećanju' radi, a kada se spominje aspekt ideologije, obično se izravno veže na kontroliranje ljudi i njihova sjećanja.

Pomoću današnjeg stanja napuštenih građevina, može se uočiti mnogo više o 'opstanku' tadašnje ideologije. Naime, ukoliko se u te ruševine ulaže trud i novac, logično je pretpostaviti kako sama građevina ima neku veliku važnost državi ili njenim građanima. No, ukoliko se građevina daje prenamijeniti, to također može biti pokazatelj (ne)opstanka ideologije. Obično se ostavljanje građevina u ruševnom stanju tumači kao manjak sredstava za popravak ili potpuno rušenje iste. Tako svaka od građevina koja se u ovome radu najviše spominje, a to su hotel Haludovo na Krku, Politička škola u Kumrovcu te spomenik Petrove gore, ima svoju priču koja govori o tome zašto se građevine ne daju renovirati ili bespovratno uništiti. U slučaju hotela Haludovo, kako navodi internetska stranica *Novi List* 2021. godine „Zbog štete koju zapušteni hotelski kompleks čini vrijednom obalnom prostoru, mještani traže ukidanje važeće prostorne dokumentacije te prenamjenu i zaštitu neizgrađenih prostora Haludova, čime se nadaju konačno ruskog vlasnika natjerati na obnovu kompleksa ili pak rušenje ostataka hotela“¹, što upućuje na to da stanovnici priželjkuju bilo koji ishod za hotel, samo da se njegova situacija 'razriješi'. Slučaj Političke škole u Kumrovcu je nešto drugačiji. Naime, na internetskoj stranici *Večernji List*, gdje piše „Stoga će Tehnika s novim suvlasnicima, kako nam kažu naši sugovornici, gurati na kinesko gorivo. Tako će, među ostalim, sudjelovati u realizaciji kineskih projekta u Hrvatskoj i to prije svega onih u koje je uključena poduzetnica Jiang Yu. A to su, primjerice, obnova zgrade bivše političke škole u Kumrovcu...gospođa Yu planira, inače, u Hrvatsku uložiti 100 milijuna eura, a investitori koje je okupila oko svoje tvrtke Z-Run još najmanje

¹ *Novi List*, URL: <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/malinskarima-prekipjelo-traze-da-se-prostor-haludova-proglasi-zasticenom-park-sumom/>

toliko.“², svjedoči se moguća realizacija obnove same škole, a kasnije se u članku napominje kako gospođa Yu čini to mogućim zbog Kumrovca, a ne zbog Tita. Skorija renovacija nazirala se i za spomenik Petrove gore, no uz pokoju pauzu. To se potvrđuje člankom internetske stranice *Portal Novosti* u kojem piše „Iako je obnova poznatog spomenika Vojina Bakića na Velikom Petrovcu, najvišem vrhu Petrove gore, u sadašnjoj krizi još neizvjesnija nego inače, prvi korak u tom smjeru ipak je učinjen – sa spomenika su napokon uklonjeni odašiljači i repetitori“³. Tim se primjerima 'pokušaja obnove' ukazuje na promjenu stanja u društvu te spremnost poduzimanja korekcija i izmjena; s time je usko povezan opstanak bivše ideologije i kulture sjećanja.

3. RAZVITAK JUGOSLAVIJE

Jugoslavija, kao država, označavala je nekoliko južnoslavenskih i ostalih naroda koja je u razdoblju od 85 godina imala razne nazive i ustroje, a to su: monarhijsko razdoblje kada se nazivala „Kraljevstvom Srba, Hrvata i Slovenaca“, „Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca“ te „Kraljevinom Jugoslavijom“. Bitno je spomenuti i Drugi svjetski rat koji je odigrao veliku ulogu u stvaranju same Jugoslavije. Naime, 1918. godine nastalo je Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstvo SHS) ujedinjenjem kraljevina Srbije i Crne Gore sa Državom Slovenaca, Hrvata i Srba. Kraljevstvo SHS predstavljalo je parlamentarnu monarhiju u kojoj je stanje bilo politički nestabilno zbog unutarnjih podjela oko rješavanja državnog uređenja i nacionalnog pitanja. Država je preimenovana u Kraljevinu Jugoslaviju i podijeljena na devet banovina nakon proglašenja diktature kralja Aleksandra 1929. Kraljevina Jugoslavija ideološki se zasnivala na jugoslavenskom unitarizmu, ali je uglavnom zastupala velikosrpske interese. Kasnije se sporazumom o stvaranju autonomne Banovine Hrvatske, koji je sklopljen 1939., narušilo dotadašnje unitarističko načelo po kojem administrativno-teritorijalna podjela nije bila moguća, ali na nacionalnoj osnovi, kako se navodi na internetskoj stranici *Enciklopedija.hr*⁴. Uoči Drugog svjetskog rata koji je započeo 1939., Jugoslavija se više vezala uz fašističke zemlje pa je pristupila Trojnom paktu 1941. Italija i Njemačka napale su Jugoslaviju iste godine te porazile njenu vojsku, a jugoslavenski teritorij podijelile na interesna područja. Kasnije je pod ustaškim režimom uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Tijekom rata

² *Večernji List*, URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/tehnika-ce-za-kineze-obnoviti-zgradu-bivse-politicke-skole-u-kumrovcu-1340272>

³ *Portal Novosti*, URL: <https://www.portalnovosti.com/spomenik-bez-odasiljaca>

⁴ *Enciklopedija.hr*, URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29463>

komunistička partija Jugoslavije je, pod vodstvom Josipa Broza Tita, uspješno organizirala partizanski oružani otpor okupatorima i njihovim saveznicima, a od kraja 1942. je partizanski pokret stvarao političko-predstavnička tijela kao osnovicu za uređenje poslijeratne Jugoslavije. Uoči završetka Drugog svjetskog rata, te nakon prvih poratnih izbora, komunistička partija Jugoslavije zadržala je vlast koju je zadobila te je uspostavila jednopartijski režim. Tako je 1945. proglašena Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ), a Tito je bio imenovan za premijera te je kasnije postao predsjednikom republike.

Pod komunističkom vlašću Jugoslavija je posjedovala nazive: „Demokratska Federativna Jugoslavija – DFJ“, „Federativna Narodna Republika Jugoslavija – FNRJ“, „Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – SFRJ“, a nakon raspada zadnje spomenute države, Crna Gora i Srbija stvorile su 1992. „Saveznu Republiku Jugoslaviju“ no kasnije odustale od imena 'Jugoslavija' u nazivu državne zajednice. Važno je istaknuti državne ustroje jer oni uvelike određuju kako će država i nacija biti konstruirani i uređeni. Bivša država Jugoslavija, u socijalističkom smislu, postojala je od 1945. do 1992. godine, a obuhvaćala je teritorij današnjih država Slovenije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore, Makedonije i Kosova. Tijekom tog razdoblja izgrađeni su brojni spomenici koji su odrazili ideologiju i kulturu toga doba, ali i doba Drugog svjetskog rata čija su iskustva tvorila kasnije nastalu socijalističku Jugoslaviju.

3.1. IDEOLOGIJA SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE

Izvorno kao nauk o idejama, u marksističkom smislu lažna i iskrivljena svijest kojom se izražava interes političke skupine ili vladajuće klase, a u suvremenom funkcionalizmu kao sustav ideja i vjerovanja koje pružaju orijentaciju za razumijevanje društvenog djelovanja i stvarnosti, ideologija posjeduje mnogo funkcija. Neke od funkcija su: razvoj osjećaja identiteta (osobnog ili skupnog), osiguranje orijentacije i perspektive, motivacija za djelovanje u društvu, omogućavanje jedinstva neke zajednice, i mnoge druge. Pojam ideologije prvotno se javlja u 18. stoljeću, a od tada se tumačenje iste mnogo promijenilo. Ideologijom se prvo smatralo značenje znanosti o idejama, odnosno o osjetima koji preko mozga i organskog središta daju osnovu i građu ljudskoj spoznaji. Danas se pojam ideologije tumači nešto drugačije, a pod tome se misli na racionalnu tvorbu, naravnu sastavnicu društvenog života te posljedicu ljudske racionalnosti.

„Političko pamćenje od vrha prema dolje istražuju politolozi, koji raspravljaju o ulozi sjećanja na razini formiranja ideologije i koji proučavaju njegov neposredni utjecaj na formiranje kolektivnog identiteta i političko djelovanje“ napominje Aleida Assmann (2002:25).

Ideologije su sveprisutne, a u kontekstu Jugoslavije i političkog djelovanja, ono što A. Assmann također napominje jest to da postoje tri aspekta političke konstrukcije sjećanja, što je usko povezano sa samom ideologijom, te da se jasno razlikuju od osobnog i društvenog sjećanja. Prvi aspekt obuhvaća nepovezanost s drugim sjećanjima, već težnju homogenom jedinstvu i zatvorenosti u sebe. Drugi aspekt podrazumijeva političko sjećanje koje je već utkano u narativ te koji je emocionalno nabijen i prenosi jasnu i ohrabrujuću poruku; takvo političko sjećanje nije fragmentirano i raznoliko. Treći aspekt tumači političku konstrukciju kao nešto što nije prolazno nego je usidreno u materijalnim i vizualnim znakovima kao što su u radu prethodno spomenuti spomenici i građevine. Takve građevine povremeno reaktiviraju sjećanje i pojačavaju kolektivno sudjelovanje, a na taj se način stabilizira političko sjećanje koje se obično prenosi s generacije na generaciju. (2002:26)

Krajem spomenutog rata tadašnja je Jugoslavija iskoristila opće stanje društvene svijesti kao još važeću naslijeđenu ideologiju te nastupajuću ideologiju komunizma. Jugoslavija se tada predstavljala kao bratska zajednica ravnopravnih naroda od kojih je bila sastavljena, a u smislu federacije, predstavljala se kao državna zajednica ravnopravnih republika. Sve su nacionalne republike djelovale u kreiranju nove svijesti o narodnoj republici, a to su: Hrvatska, Srbija, Slovenija, Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina te autonomne pokrajine Vojvodine i Kosova. „Druga činjenica koja je odlučujuće djelovala na formiranje nove ideološke svijesti jeste dvostruka uloga NOR-a.“ kako nalaže knjiga *Kultura Sjećanja: 1945.* (2009:30), „S jedne strane NOR je bio oslobodilački i antifašistički, s druge strane on je bio revolucija. Oslobodilački i antifašistički karakter NOR-a se legitimirao okupacijom jugoslavenske teritorije od strane “sila osovine” i fašističkim karakterom te okupacije“. Kako je tada diskurs o NOB-u bio sveprisutan, postao je dijelom socijalne imaginacije kroz koju se društvo profiliralo. Taj je diskurs mogao biti zatečen na televiziji, u štampi, u školskim programima, u političkim govorima, i ostalim sferama. Tako je, na primjer, bilo predviđeno u školskim programima da prilikom nekog važnog državnog datuma, u sklopu satova povijesti, učenici posjećuju memorijalne spomenike i idu na izlete kako bi odali počast palim borcima i slično. Tako su se organizirala i razna poduzeća gdje su radnici trebali ispuniti slična očekivanja kao i prethodno spomenuti učenici. Kasnije se uvažavala praksa da i obitelji, neovisno o nekom programu, obilaze spomenike i spomen mjesta; time se postiglo 'reorganiziranje' svijesti

građana gdje se uvelike utjecalo na njihovu kolektivnu imaginaciju i državno jedinstvo formirano od strane NOB-a. Na ljudske percepcije spomenika i građevina utjecalo se ne samo pričom i ideologijom iza istih, već njihovim oblikovanjem, dodavanjem simbola, unašanjem emocija u tu 'umjetnost' itd. Također, Gal Kirn i Robert Burghardt govore kako „Mnogi spomenici alegorijski predstavljaju univerzalni narativ vremena, u kojem se budućnost tretira kao apstraktna pozicija iskupljenja. Kao takvi, oni teže eskapizmu, obilježavajući povijest kao predodređeno kretanje prema boljoj budućnosti. Taj motiv nalazimo u povratku simbolike krila ili velikih formi koje se uzdižu u nebo, a koje gotovo podsjećaju na raketne bacače“ (2012:14) što dodaje još jedan narativ tadašnje simbolike. Kod spomenika i građevina prisutna je i velika uloga ratnih simbola, kao i modeliranje volje naroda kroz spomenutu ulogu. Takvi rituali, ceremonije, spomenici, građevine i ostalo, diktiraju osjećaj pobjedničke slobode i determinizam narodne volje; tako se pobjeda promatrala kao tumačenje ispravnosti borbe te ispravnost ciljeva za koje se zalagala tadašnja partija. Figura 'tijela' komunizma prožeta je mitom o trijumfu i pobjedi što dovodi do nove svijesti o pojedincu, zajednici i budućnosti. Takvim se činom državna ideologija, kroz razne ratne monumente i spomenike, legitimira. Postoji mnogo primjera, a neki od njih su: spomen parkovi na Neretvi, na Kozari i Jasenovcu, Titova špilja na Visu, Spomen park Vraca u Sarajevu, Partizansko spomen-groblje u Mostaru i mnogi drugi.

Također, na narod se djeluje i kroz 'polje' traume što Bernhard Giesen, sociolog Sveučilišta u Konstanzu, tumači kao formulu 'trijumfa i traume', što se uklapa u semantiku herojskog narativa koji se nalaže, a koji u sebi ne ističe očite 'traume', kako napominje Assmann (2002:28). Takvim se stvaranjem ideologije ujedinjuje narod na osnovi emocionalnih i traumatskih posljedica.

Postoje i spomenici koji ne posjeduju simbolično značenje kao prethodno navedeni. Kako navode Kirn i Burghardt: „Iako je područje bivše Jugoslavije sada razbijeno na sedam novih nacionalnih država, moguće je pronaći prilično impresivan broj socijalističkih modernističkih spomenika sa specifičnim estetskim strategijama koji svjedoče o određenoj zajedničkoj prošlosti. Umjesto formalnog naglašavanja stradanja, modernistički spomenici potiču univerzalne geste pomirenja, otpora, napretka“ (2012:7), čime naglašavaju praštanje i zbližavanje pojedinaca. No, sudeći po ideologiji tadašnje Jugoslavije, takvih 'modernističkih' spomenika nije mnogo.

3.2. JUGOSLAVENSKI SPOMENICI

Kao što je prethodno spomenuto, mnogi su spomenici izgrađeni kako bi slavili revolucionarnu borbu i radničko-seljačku solidarnost. Spomenici, poznati i kao "spomenici NOB-a" (Narodnooslobodilačke borbe), ili partizanski spomenici, bili su posvećeni partizanskoj borbi protiv nacističke okupacije tijekom Drugog svjetskog rata. Jedan od poznatijih spomenika izgrađenih u bivšoj Jugoslaviji je spomenik na Petrovoj gori u Hrvatskoj: smješten na najvišem vrhu Petrove gore u Petrovcu te posvećen narodu Banije i Korduna, spomenik predstavlja jednu od regija antifašističkih žarišta u Hrvatskoj, spomenik revolucije u Hrvatskoj. Sa pojmom bivše države SFRJ danas spajamo i pojam 'suočavanja s prošlošću' što je po knjizi *Kultura Sjećanja: 1945.* „...nedovršen i uvijek otvoren projekt i zadaća – u tom pogledu predstavlja organski dio iskustva “kulture sjećanja” (čak i onda kada su historijsko sjećanje i pamćenje ometeni, manipulirani, zasjenjeni, skraćeni, krivotvoreni, reducirani i instrumentalizirani makijavelističkim logikama političke moći)“(2009:16); sve je to rezultiralo krajem Drugog svjetskog rata i 'novim' početkom za mnoge nacije. Spajajući kulturu sjećanja sa simbolikom spomenika, dobivamo fizičku umjetninu koja prenosi 'bitnu' poruku naciji, ali i priziva nostalgiju te, u nekim slučajevima, pojam 'traume'.

Specifične građevine, odnosno ruševine, na kojima će biti fokus u ovome radu su na području Republike Hrvatske, a to su spomenik na Petrovoj gori, hotel Haludovo Palace na otoku Krku, te Titova politička škola u Kumrovcu. Svaka od tih građevina ima posebnu priču iza sebe, a daju vrlo dobar primjer tadašnjeg utjecaja na naciju.

4. JUGOSLAVENSKJE GRAĐEVINE

4.1. NJIHOV 'POČETAK'

Arhitektura u Jugoslaviji razvijala se tijekom razdoblja od 1945. do 1991. godine i odražavala je različite stilove i ideologije vremena. U to razdoblje, jugoslavenska arhitektura pokazivala je tendenciju eksperimentiranja s novim idejama i konceptima, a mnogi arhitekti su se isticali inovativnim pristupom i izgradnjom. Jugoslavenska moderna arhitektura, koja je bila izrazito utjecajna u 20. stoljeću, obuhvaćala je različite stilove i pravce. Naglasak je bio na funkcionalnosti i racionalnosti, s naglaskom na oblikovanje građevina kako bi se zadovoljile praktične potrebe korisnika. Primjeri funkcionalističke arhitekture uključuju zgrade stambenih kompleksa, industrijske pogone i javne institucije. Jugoslavenska arhitektura bila je poznata i po građevinama javne namjene kao što su stadioni, kulturni centri, zgrade za obrazovanje i

spomenici. U cjelini, jugoslavenska arhitektura karakterizirala se inovacijom, eksperimentiranjem i naprednim idejama. Takvo ulaganje i odražavanje 'brige' za narod bilo je ključno za zadobivanje povjerenja u partiju i Tita. Jugoslavenska ostavština i utjecaj i dalje su vidljivi u urbanim pejzažima nekadašnjih jugoslavenskih republika. Ustanove i stambena arhitektura bivše socijalističke države Jugoslavije dali su odraz na tadašnji društveni i ekonomski napredak koji je država dostigla. Kako se Jugoslavija sve više centralizirala, odnosno 'dovodila' industrijske radnike u svoj centar, tako se izveo funkcionalistički urbanizam koji je okarakteriziran lakim i jeftinim povećanjem broja stambenog fonda kako bi se radnicima pružili stambeni prostori u gradu gdje im je posao. Sukladno s time, razvijao se i pojam arhitekture gdje su razni arhitekti uložili trud u stvaranje novih ustanova za bolji izgled države. Također, građevine sa specifičnom ulogom su bile u planu gradnje, neke ostvarene, a neke ne, uglavnom opstaju i danas te predstavljaju dio arhitekture koji po određenim specifičnostima podsjeća na prošlost. Što uz specifičnu gradnju, što uz kvalitetu građevina te ulaganje tadašnje Jugoslavije u ljepši život, postiglo se nešto što se može promatrati i danas, ali i natjerati ljude na pomisao, kako bi mnogi rekli, o 'boljim danima'.

4.2. NJIHOV 'KRAJ'

Postoji nekoliko razloga zašto neke građevine koje su sagrađene u Jugoslaviji nisu u funkciji danas. Prvi razlog obuhvaća promjenu političke situacije, odnosno raspad Jugoslavije i stvaranje novih neovisnih država rezultiralo je promjenom političkih, ekonomskih i društvenih uvjeta. Nakon raspada, neke građevine nisu bile više potrebne ili su izgubile svoju prvobitnu svrhu zbog promjena u okruženju. Drugi razlog predstavlja gospodarski pad koji nakon raspada Jugoslavije ostavlja njene bivše države u teškim gospodarskim situacijama. Nedostatak sredstava za održavanje i obnovu građevina doveo je do propadanja i napuštanja nekih objekata. Treći razlog je promjena urbanističkih prioriteta kroz neko određeno vrijeme. Razvoj novih područja, promjene u infrastrukturi i urbanizacija mogu dovesti do zanemarivanja starijih građevina ili promjene u njihovoj upotrebi, što ponovno upućuje na urbanističke prioritete, ali i na četvrti razlog, a to je nedostatak održavanja. Održavanje građevina zahtijeva ulaganje vremena, truda i finansijskih sredstava. Nedostatak kontinuiranog održavanja može rezultirati propadanjem i napuštanjem objekata. Šesti, i zadnji razlog, ukazuje na promjene u društvenim preferencijama, odnosno na to da se ukus i potrebe ljudi također mijenjaju tijekom vremena. Neke građevine iz razdoblja Jugoslavije možda nisu više u skladu s suvremenim preferencijama ili potrebama stanovništva. No, nakon svega navedenog, važno je napomenuti da nisu sve

građevine iz razdoblja Jugoslavije napuštene ili izvan funkcije, te da su još uvijek mnoge u upotrebi i čak su postale dio kulturne baštine ili turističkih atrakcija. Također, nakon Drugog svjetskog rata, javlja se i fenomen masovnog turizma koji uvelike utječe na razvoj građevina i ustanova, pogotovo onih koje potiču veći raspon turizma i pružaju posjetiteljima, ali i 'domaćim' ljudima, višednevno opuštanje i uživanje. Tako za primjer valja spomenuti Hotel Palace Haludovo koji je svojim atrakcijama, kao što su razne igre, bazeni, ugodan smještaj, raskoš i mnoge druge, svakodnevno dovodio nove ljude koji bi si to htjeli priuštiti. Jedan je to od mnogih pokazatelja tadašnjih ulaganja u turizam i raskoš. „Masovni je turizam potaknuo razvoj u mnogim dotad nerazvijenim krajevima, ali je istovremeno uzrokovao i niz negativnih efekata koji se mogu prepoznati u narušavanju izvorne ljepote krajolika, u zagađenju okoliša te u mnogim drugim sociološkim, ekološkim, kulturološkim i ekonomskim promjenama“ kako kaže L. Petrić (2013:49).

4.3. DANAŠNJE ZNAČENJE SPOMENUTIH USTANOVA I PRENOŠENJE ISTOG

„Dok se obiteljske generacije ne mogu razlikovati na društvenoj razini, društvene generacije dobivaju poseban profil kroz zajedničko iskustvo oštih događaja...kada nova generacija stupi na dužnost i preuzme javnu odgovornost, profil pamćenja jednog društva doživljava značajan pomak. Tada osjećamo da su se stavovi i navike koji su nekoć bili stranci i reprezentativni postupno preselili iz središta na periferiju. Tada čovjek postaje jedva svjestan raspada određenog miljea iskustava, nada, vrijednosti i opsesija, koji je sadržavao sjećanja kao u nevidljivoj mreži.“ kako govori Aleida Assmann (2002:23).

„U slučaju traumatičnih događaja, interes za javne spomenike, filmove i druge oblike pažnje i komemoracije javlja se tek nakon što prođe petnaest ili više godina nakon događaja. Uz pomoć simboličkih oblika komemoracije, bilo da su materijalne, poput spomenika i muzeja, ili proceduralne, poput obreda komemoracije, ograničeni vremenski raspon osobnih i generacijskih sjećanja može se beskonačno produžiti u vremenu. Tada, međutim, nadilaze profil generacijskog identiteta i postaju otvoreni za integraciju drugih“ što ponovno napominje Assmann (2002:24).

5. ISTRAŽIVANJE: BIT FOTOGRAFIJE I DIGITALNE OSTAVŠTINE

5.1. FOTOGRAFIJA KAO DIGITALNA 'OSTAVŠTINA'

Fotografija posjeduje mogućnost 'hvatanja' određenog trenutka u vremenu. Kao postupak dobivanja trajne slike nekog objekta djelovanjem elektromagnetskog zračenja na fotoosjetljivu podlogu, fotografija nam služi da uhvatimo željeni trenutak i pretvorimo ga u vječni. Pomoću fotoaparata možemo 'obilježiti' mnogo trenutaka za koje želimo da opstanu. Tako ljudi uglavnom koriste fotoaparat kako bi zabilježili nešto što im je oku ugodno, nešto fascinirajuće, nešto što im izaziva određene emocije i ostalo. Kako uz fotografiju objekti, na neki način, žive vječno, tako se može reći da opstaje i važnost samih objekata. Kada osoba, u ovome slučaju, fotografira određenu ustanovu, građevinu, spomenik i slično, ona ovjekovječi njihovo postojanje. Unatoč kasnijem nepostojanju ili čak ruševnom stanju objekta, putem fotografije evociraju se razne emocije i sjećanja na prvotno stanje objekta. Osim što takve fotografije kod određenog broja ljudi posjeduju emocionalne i nostalgicne elemente, one sadrže i potencijal 'novog života', prenamjene, ili čak novog vala popularnosti. Istina je da materijalni mediji sjećanja kao što su kulturni artefakti te verbalni i vizualni uređaji za pohranu informacija nisu ograničeni na razinu kulturnog pamćenja. Pisma, fotografije, novine, knjige i CD-i također su materijalni rekviziti individualnog i društvenog pamćenja. Takvi artefakti, međutim, ne stvaraju automatski dugoročno, međugeneracijsko pamćenje. Ako se uopće sačuvaju, ulaze u kulturni arhiv i postaju povijesni dokumenti, tragovi prošlosti koji su nepovratno odvojeni od živih sjećanja. Novo značenje i djelovanje fotografija dobiva kada se dijeli dalje, u ovom slučaju na društvenim mrežama. Svaka osoba ima drugačiji pogled te stvara drugačiju priču o objektu na fotografiji. Što se više fotografija dijeli, te što ju više ljudi pogleda, više će se scenarija stvoriti o istome. Tako istraživanjem novih lokacija, u ovome slučaju napuštenih građevina i spomenika, te fotografiranjem istih, dobivamo nove priče zapuštenih objekata.

U ovome radu fokus je stavljen na fotografije koje prikazuju prethodno spomenute građevine i spomenike u ruševnom stanju. Kao što je u prijašnjem dijelu rada napomenuto, te su građevine i spomenici usko povezani sa kulturom sjećanja Hrvata. Kao takvi, dublje značenje imaju za ljude na ovim prostorima, za razliku od, na primjer, turista. Turisti ne dijele kulturu sjećanja sa stanovnicima, ali to ne znači da ih takvi spomenici i građevine ne interesiraju, naprotiv, to je sve dio kulture u koju su oni 'zakročili' ulaskom u samu zemlju. Također, spomenici i građevine, koji se donekle i smatraju turističkim mjestima, ne mogu nikad dovoljno odraziti situaciju u kojoj je nastalo isto, pa tako navodi Feargal Cochrane „Nijedno turističko mjesto ne može u potpunosti rekreirati nasilne događaje, fizičku patnju ili emocionalnu dislokaciju koju su

doživjeli oni koji su to proživjeli - niti bi to nastojalo“ (2015:58) što opet ulazi u sferu kulture sjećanja, nostalgije i traume. Životnu povijest mjesta sjećanja opisuje više od političkih gesta i materijalnih zadataka. Često je to mjesto i oblik umjetnosti; umjetnost stvaranja, uređenja i interpretacije znakovnih praksi, kako govori Jay Winter (2010:319). Takvu se umjetnost često nastoji uhvatiti fotografijom te prikazati u novom svjetlu. Svi ljudi imaju pravo fotografirati ta mjesta te ih objaviti na društvenim mrežama. Pojavom interesa za istraživanje spomenutih mjesta, javlja se i interes prikazivanja istih online. Tako stavljanjem tih fotografija na društvene mreže nastojimo podijeliti interes sa drugim ljudima koje to može zanimati. Eksplozivnim rastom i razvojem društvenih mreža, raste i jača interes za takve teme. Uz dovoljno dobro znanje, podlogu te mnogo pratitelja, mogu se napraviti i društvene mreže posvećene isključivo temi istraživanja napuštenih građevina i spomenika.

5.2. DIJELJENJE 'OSTAVŠTINE' PUTEM DRUŠTVENIH MREŽA

Internet predstavlja jedinstvenu mrežu koja omogućuje komunikaciju između povezanih uređaja. Uporabu takvih komunikacijskih i informacijskih tehnologija uvelike su olakšale društvene mreže koje su se pojavile, kao i internet, krajem 20. stoljeća. Način komuniciranja društvene su mreže zauvijek preobrazile te, uz to, utjecale uvelike na kulturu. Kao globalna mreža koju označava kompleksni sustav koji se sastoji od različitih dijelova, internet posjeduje web stranice, društvene mreže, blogove, forume, portale; uglavnom sve preko čega ljudi mogu komunicirati. Uz vrlo brzi razvitak interneta, razvile su se i društvene mreže. Danas postoje tisuće i tisuće društvenih mreža koje nude različite usluge i povezuju ljude diljem svijeta. Sa znanstvenog se stajališta društvena mreža tumači kao teorijska konstrukcija koja pomaže pri proučavanju odnosa između osoba, organizacija, društva općenito i ostalog.

„Mediji su množinski oblik medija koji opisuje sredstva ili tehnologiju koja se koristi za pohranjivanje i prenošenje informacija i drugih konfiguracija podataka i teksta, kao što je narativ. Izraz se koristi od šesnaestog stoljeća, kada je označavao propusnu membranu ili posredni agens, kao što je stijenka krvne žile. Medij se također koristi za opisivanje vidovnjaka, osobe koja kanalizira duh mrtve osobe, čineći ga čujnim i vidljivim kroz izraz i gestu. Sva ova značenja sugeriraju međuslojeve kroz koje nešto teče“ (2018:219) što po L. Cartwright i M. Sturken označava činjenicu da su 'mediji' kao takvi, postojali od kad i čovjek. Šireći nove informacije, kao i ljudi u dalekoj povijesti, mediji služe obavještavanju osoba o vremenski bliskim događajima ili stanjima. Osim toga, „Adorno i Horkheimer skrenuli su pozornost na činjenicu da kapitalističko industrijsko radno mjesto nije proizvodilo samo dobra, već i kulture.

Kad su ovaj sektor industrijske proizvodnje nazvali "industrijom kulture", otkrili su ekonomske i društvene linije koje povezuju industrije koje su se tada smatrale odvojenima (npr. film i televizija) s proizvodnim industrijama i praksama. Njihova je poanta bila da su masovni mediji reproducirali klasni sustav kapitalizma, ideološki promičući želju za životnim stilom i dobrima srednje klase među masovnim radničkim stanovništvom. Baš kao što su reklame prodavale proizvode, narativna kinematografija prodavala je stil života i klasni sustav kapitalističke moderne“ kako ponovno napominju Cartwright i Sturken (2018:228). Pomoću takvih tvrdnji može se efikasnije i lakše uočiti isprepletenosti ideologije i medija.

Društvene mreže, osim što služe za verbalnu ili tekstualnu komunikaciju, služe i za slikovnu komunikaciju, odnosno dijeljenje fotografija. 'Slika govori više od tisuću riječi' kako mnogi govore, no fotografije na društvenim mrežama su uistinu česte i raznolike. Tema fotografije varira ovisno o tome što tražimo na internetu, ili pak koju društvenu mrežu posjetimo. Kao što spominju Cartwright i Sturken „Vizualna kultura pojavila se kao polje proučavanja 1980-ih, baš kao što su slike i vizualni ekrani postajali sve prisutniji u proizvodnji medija i oblika informacija, komunikacije, zabave i estetike. Proučavanje vizualne kulture uzima kao jednu od svojih osnovnih premisa ideju da su slike iz različitih društvenih područja međusobno povezane, s umjetnošću, oglašavanjem, znanosti, medijima i zabavom međusobno povezanima i uzajamno utjecajnim“ (2018:7). Tako postoje društvene mreže za razne usluge i interese, npr. ukoliko smo zainteresirani za istraživanje napuštenih građevina posjetit ćemo stranice *urbexa* za urbano istraživanje. Tamo možemo pronaći razne fotografije koje bi nas mogle zaintrigirati, puno informacija o građevinama koje su na njima, ali možemo dobiti motivaciju da i sami krenemo istraživati, fotografirati te objavljevati.

6. URBAN EXPLORING ILI URBEX

Urban exploring ili *urban exploration* (često skraćeno kao "urbex") je aktivnost istraživanja napuštenih, zaboravljenih, zapuštenih ili nedostupnih urbanih mjesta, kao što su napušteni objekti, zgrade, tvornice, bolnice, vojni kompleksi, i slično. Važno je napomenuti da *urbex* može biti opasna aktivnost jer se neovlašteno ulazi u neispravne zgrade. Uvijek je važno poštivati pravila i zakone te biti svjestan sigurnosnih rizika koji mogu biti povezani s takvim istraživanjima. Urbano istraživanje se također smatra praksom otkrivanja, dokumentiranja i infiltriranja malo vidljivih dijelova izgrađenog okoliša. Sam izraz za urbano istraživanje skovan je 1996. godine od strane urbanog istraživača, Jeff Chapmana koji se u tom kontekstu koristio

pseudonimom Ninjalicious. On zagovara kako urbani istraživači sebe ne smatraju vandalima, već zaštitnicima. U svome vodiču za urbano istraživanje navodi kako bi urbani istraživači trebali slijediti prirodoslovnu maksimu te kako ne bi smjeli ništa raditi osim fotografiranja i ostavljanja izričito otisaka, a ne smeća; kako navodi internetska stranica *Discover.re*⁵. Tako urbani istraživači pronalaze puteve do napuštenih željeznica, stanica, tunela, kanalizacija, elektrana, tvornica, bolnica i ostalih ustanova. Upravo su takvom znatiželjom i voljom uspjeli oživjeti neke od lokacija koje su istražili. U većini slučajeva urbano istraživanje nije nezakonito, no posebni zakoni vrijede za određene lokacije. Međutim, kazneno oštećenje, provala i ulazak te krađa, očito su protuzakoniti, stoga bi urbani istraživači trebali istraživati samo dostupna mjesta i nikada išta oštetiti kako bi sačuvali svoj ugled, ali i građevinu koju istražuju.

6.1. VAŽNOSTI URBANOG ISTRAŽIVANJA

Istraživanje svijeta temeljna je težnja čovječanstva od najranijih civilizacija. Međutim, teško je odrediti točno podrijetlo urbanog istraživanja, odnosno *urbexa*. Postoje intrigantne priče iz prošlosti koje daju uvid u ovu praksu. Jedna takva priča datira iz 3. studenog 1793., kada je Philibert Aspairt, bolnički vratar, ušao u pariške katakombe i tragično izgubio život, kako napominje internetska stranica *Jeroen Taal*⁶. Ostaje misterij zašto je ušao u katakombe do kojih se moglo doći kroz dvorište bolnice. Jedanaest godina kasnije, njegovo tijelo je otkriveno s ključem od vrata koji mu je još visio oko vrata. Iako je ova priča stara više od dva stoljeća, ona naglašava opasnosti i privlačnost odlaska u nepoznato. No za urbano je istraživanje bitna odgovarajuća priprema. Prvi korak uključuje prepoznavanje zanimljivih objekata ili lokacija za istraživanje. Nakon odabira lokacije, temeljito istraživanje postaje ključno. To uključuje proučavanje povijesti, točnu lokaciju i sva pravna ili sigurnosna pitanja povezana s objektom ili lokacijom. Takvo istraživanje omogućuje informirano donošenje odluka o najboljem vremenu i pristupu za pristup stranici. Osim toga, važno je prikupiti odgovarajuću zaštitnu opremu, poput čvrstih cipela, rukavica i svjetiljke, kao i sigurnosnu opremu poput respiratora ako je potrebno. Konačno, pažljivo planiranje posjeta, uključujući odabir optimalnog doba dana, mapiranje rute i razmatranje potencijalnih opasnosti ili prepreka, osigurava sigurno i uspješno istraživanje. Urbano istraživanje može biti uzbudljiv i koristan hobi, pružajući prilike

⁵ *Discover.re*, URL: <https://discover.re/guides/urban-exploration-urbex-faqs/>

⁶ *Jeroen Taal*, URL: <https://jeroentaal.photography/what-is-urbex/>

za otkrivanje skrivenih dragulja i razotkrivanje povijesti i kulture mjesta. No, ključno je tome pristupiti odgovorno i s poštovanjem prema imovini, okolišu i lokalnoj zajednici.

No, valja spomenuti zašto je urbano istraživanje ljudima intrigantno. Kako napominje P. Robinson „Garrett (2012) spominje ideju nostalgije, djetinjstva i želje za istraživanjem i autentičnošću kao motivacije za U.E. Kao što je kategorizirano u Plogovom (1974.) alocentričnom putniku, Cohenovom (1996.) litalici i iskustvenom turistu i Urryjevom (2011.) 'postturistu'. Wang (1999) sugerira da su turisti koji traže autentična iskustva u biti motivirani nostalgijom (ili njezinim romantizmom). Wang (1999) pretpostavlja da su oni u potrazi za svojim autentičnim ja, i to posreduju kroz mjesta i aktivnosti na koje putuju. Konkretno, to je zato što nostalgija idealizira načine života koji se smatraju nevinijima i spontanijima, dakle sličnijima iskustvima iz djetinjstva. Nostalgični turizam omogućuje ponovno proživljavanje ovih nevinijih otkrića. Takva predodžba vjerojatno će obuhvatiti novinu istraživanja djetinjstva i nostalgiju onih često pamćenih epifanija prvih iskustava (Robinson, 2015.). Garrett (2010) tvrdi da U.E. omogućuje pojedincima da „ponovno otkriju maštu i slobode djetinjstva“, (2015:150). Tako bi se moglo reći kako urbano istraživanje, osim što predstavlja vrstu hobija za prosječnog čovjeka te potiče neku vrstu nostalgije sa skrivenom ideologijom, predstavlja i vrstu obrazovanja putem proučavanja. Istraživanje građevina online putem internetskih stranica vezanih za *urbex*, samim odlaskom do istih te fotografiranjem i objavljivanjem građevina, sudjelujemo u dijeljenju znanja te povećavanju zainteresiranosti drugih ljudi za iste ili slične teme. Takvi hobiji, osim što djeluju u polju novog znanja, djeluju i na čovjeka te njegovo zdravlje. Mnogo šetnje te istraživanja potiče zdraviji život i stimulans koji današnjem 'poslovno zauzetom' čovjeku često zatreba.

6.2. URBEX NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Današnje društvene mreže prikazuju ljudske živote i njihove hobije diljem svijeta, a pomoću istih također možemo iskazati svoje interese, zanimanja i avanture koje obilježimo svojim računalima i pametnim telefonima. Tako, vezano uz urbano istraživanje, postoji mnogo stranica na društvenim mrežama koje prikazuju navedeno. Neke od spomenutih stranica i mreža, kao što je mreža 'Urban Explorers', uglavnom prikazuju iskustva urbanih istraživača diljem svijeta, kao i fotografije vezane uz istraživani objekt. Ne može se točno odrediti kada je urbano istraživanje počelo kao praksa, no ono čemu možemo ući u trag je prikaz urbanog istraživanja online. Kao relativno 'nova' praksa, urbano istraživanje možemo pratiti online još od 90-ih godina 20. stoljeća. Razni začetnici zaslužni su za pokretanje takvih stranica, a jedan od takvih

je Paul Allen Rice. Paul je 1999. stvorio prethodno spomenutu mrežu 'Urban Explorers' nakon što je zamijetio da se na njegovoj mailing listi zvanj 'The Underground' raspravlja o raznim fakultetskim tunelima i podzemnim strukturama napravljenim od strane čovjeka. Nakon smrti njenog začetnika, mreži 'Urban Explorers' dodijeljen je novi 'vođa' koji ju, uz pomoć ostalih urbanih istraživača diljem svijeta, i dalje održava na 'životu'.

Svuda oko nas postoje mjesta za istraživanje, jednostavno ih je uočiti ako tome samo malo pažnje posvetimo. Pri uočavanju takvih potencijalnih avantura pomažu uglavnom forumi i Facebook grupe koje daju dobru početnu točku za pronalaženje takvih mjesta. Tamo možemo pronaći razne fotografije, mišljenja ljudi koji su posjetili određene građevine, savjete za istraživanje i ostalo. Kako se navodi na stranici *Discover.re*⁷, urbano istraživanje često započinje proučavanjem lokacije online, kasnije se radi dodatno istraživanje, koriste se Google karte kako bi dobili bolju percepciju i točnu lokaciju građevine, a za prikaz izgleda građevine može nam pomoći satelitski prikaz.

Osim raznih samostalnih stranica posvećenih urbanom istraživanju, postoje i mnoge Facebook stranice posvećene istome. Postoje razni primjeri, a jedan od njih je Facebook stranica 'Abandoned Croatia' („napuštena Hrvatska“) Nele Laptoš. Ona tvrdi kako je nadahnuta neobičnom i neviđenom ljepotom i dušom izgubljenih mjesta koja pričaju svoju priču. Tu priču 'izgubljenih' građevina ona nastoji ispričati putem društvenih mreža te uz to, sa fotografijama, prikazati stanje istih. Laptoš fotografijama prikazuje neviđenu ljepotu raznih ruševina i zapuštenih građevina, a ponekad i uspoređi stanje s onim kakvo je bilo prije, dok je građevina bila u funkciji. Prezentiranjem takvih fotografija na društvenim mrežama, dobivamo dojam ponovnog 'rođenja' građevine, ali u drugom smislu; više građevina ne služi funkciji kojoj je služila, ali zavrjeđuje divljenje od strane mnogih ljudi čisto zbog 'postojanja' i predstavljanja davne ili bliske povijesti. Kao spomen na tadašnju vladajuću silu, spomenute građevine daju svojevrsnu refleksiju vremena SFRJ, kao i povratak u, kako neki ljudi znaju reći, 'bolja vremena'. Oni koji ne poznaju situaciju građevina, stanje bivše SFRJ, ili nikada nisu živjeli na ovim prostorima, obično pokazuju oduševljenje izričito radi njihove ljepote; ljepote za koju se zna da je proživjela mnogo, a sada je preuzeta od strane prirode.

⁷ *Discover.re*, URL: <https://discover.re/guides/urban-exploration-urbex-faqs/>

6.3. ODNOS GRAĐEVINA IZ RAZDOBLJA SFRJ ?GRAĐEVINA? I URBEXA

Urbex može biti zanimljiva aktivnost koja omogućava istraživanje povijesnih i kulturološki značajnih lokacija koje su sada zapuštene. Na primjer, napušteni hotel Haludovo Palace na otoku Krku može biti zanimljiv objekt za *urbex* entuzijaste koji žele istražiti unutarnje prostore hotela, istraživati napuštene sobe, bazene, dvorane za zabavu i druge dijelove hotela koji su ostali netaknuti nakon što je hotel zatvoren. Međutim, važno je napomenuti da je pristup napuštenim objektima poput Haludova često ilegalan i može biti opasan zbog potencijalnih strukturalnih oštećenja, opasnosti od pada, prisutnosti štetnih materijala ili drugih rizika. Stoga je važno biti svjestan i poštivati pravila, zakone i sigurnosne mjere prilikom bavljenja *urbexom*. Titova politička škola u Kumrovcu, iako sada muzej, također može biti zanimljiva za *urbex* aktivnosti jer može omogućiti istraživanje povijesno značajnih prostora gdje su mladi lideri iz bivše Jugoslavije dobivali političko obrazovanje. Iako je sada muzejski objekt, možda postoje dijelovi zgrade koji nisu otvoreni za javnost i koje bi *urbex* entuzijasti mogli istraživati, uz poštivanje svih pravila, zakona i sigurnosnih mjera. Važno je napomenuti da *urbex* aktivnosti mogu biti zakonski regulirane u različitim zemljama i regijama, pa je važno provjeriti lokalne zakone i propise te poštovati pravila vlasnika ili upravitelja objekata koje istražujete. Također je važno pridržavati se sigurnosnih mjera, koristiti zaštitnu opremu i biti svjestan potencijalnih opasnosti prilikom istraživanja napuštenih objekata.

Na prostoru Republike Hrvatske postoje razni razrušeni spomenici i građevine, neki od primjera su: Tvornica duhana u Zagrebu, Dvorac u Bosiljevu, Belvedere hotel u Dubrovniku, klaonica u Heinzelovoj u Zagrebu, dvorac Severin na Kupi i ostalo. Spomenute građevine predstavljaju zanimljive lokacije za urbano istraživanje upravo zbog priče koja stoji iza njih. Priča o ideologiji, političkoj moći, patnji nacije, i ostalo; sve je to dio jedne velike priče koja sačinjava neku građevinu. To možemo uočiti po samom izgledu građevine, po lokaciji na kojoj je sagrađena te po njenoj unutrašnjosti. U tome nam pomažu društvene mreže, jer, iako ne možemo sve iščitati o građevini uoči samog dolaska, možemo pročitati mnogo o njoj i informirati se putem društvenih mreža. Možemo saznati kako je nastala građevina, zašto, zbog kojeg razloga nije više u funkciji te predstavlja li se kao mjesto koje je često posjećeno od strane istraživača i turista. Upravo u tome nam pomaže *urbex*. Kao takve, *urbex* stranice, bile one strane ili hrvatske, govore nam o svim detaljima koje trebamo znati kako bismo samostalno istražili građevine koje nas zanimaju. Dakako, mnogo je ruševnih građevina na prostoru Hrvatske iz bivše države Jugoslavije, pa se samim time sudjeluje i u opisivanju političke moći i ideologije koja ja nastupila za vrijeme izgradnje i djelovanja određene građevine.

7. STUDIJE SLUČAJA

7.1. HOTEL HALUDOVO PALACE

Hotel Haludovo Palace bio je luksuzni hotelski kompleks smješten na otoku Krku u Hrvatskoj. Izgrađen je 1971. godine kao dio velikog turističkog projekta pod nazivom "Haludovo Palace Hotel", koji je bio ambiciozno zamišljen kao luksuzno odredište za bogate i poznate osobe toga vremena kako spominje M. Đurković (2021:18). Hotel je dizajniran u modernističkom stilu i imao je impresivne sadržaje, uključujući bazene, restorane, barove, kasino, noćni klub i privatnu plažu. Hotel je stekao reputaciju kao elitno turističko odredište i bio je popularan među svjetskim jet-setom, uključujući poznate osobe kao što su Elizabeth Taylor, Richard Burton, Britt Ekland, Bobby Fisher i mnogi drugi. Međutim, nakon nekoliko godina uspješnog poslovanja, hotel je doživio financijske poteškoće i promjene u vlasništvu. Tijekom 1990-ih godina, za vrijeme ratnih sukoba na prostoru bivše Jugoslavije, hotel je pretrpio oštećenja te je zatvoren. Danas, Hotel Haludovo je napušteni objekt koji je pretrpio značajno propadanje. Iako su zgrade i dalje vidljive na otoku Krku, hotel je ostao napušten, a fasade su prekrivene grafitima i oštećenjima. Haludovo, nekoć simbol luksuznog uživanja, uživao je samo godinu dana svjetske slave prije propasti. Fascinantno je kako se ovaj kompleks uspio uzdići u najekstravagantniji hotel na Jadranu, da bi potom pao u nemar i ponovno se pojavio kao nova turistička atrakcija. Hotel Haludovo Palace i danas stoji zapušten na ulazu u Malinsku na otoku Krku, uz poznatu Rajsku cestu, iako je u vlasništvu uspješnog i svjetski poznatog poduzetnika kako govori K. Horvat (2018:5). To se može pripisati različitim pravnim problemima, a izazovi koji koče revitalizaciju kompleksa Haludovo su problemi s privatizacijom, vlasnički sporovi, prisutnost nezakonito naseljenih pojedinaca i nelikvidnost hotela. Hotel Haludovo Palace u Malinskoj na Krku sedamdesetih je godina prošlog stoljeća bio oličenje luksuza i glamura. Njegovi gosti bili su prvenstveno imućni stranci koji su dolazili uživati u ekskluzivnom kasinu i drugim raskošnim sadržajima. Kompleks se mogao pohvaliti modernim namještajem, svjetlucavim lusterima, bazenom s koktel barom, teniskim terenima, kuglanom, sportskim barom, plažama, bazenima, saunama, salonom za masažu, kozmetičkim salonom, pa čak i medicinskim centrom. U to vrijeme Jugoslavija je, za razliku od drugih socijalističkih zemalja, bila samostalna dok su europske socijalističke zemlje bile pod sovjetskom rukom, te im nisu bile dozvoljene strane investicije, što je ovo područje činilo poželjnim za poslovanje nekih pustolova jer se odvijalo na granici Hladnog rata, Istoka i Zapada. Tako je hotel privukao strane investitore koji su bili voljni izdvojiti velike svote novca za spomenuti koncept. „Stanković

(1972) navodi da je Haludovo nova destinacija koja je opisana u izdanju *Penthousea* od lipnja 1972. kao bogati resort smješten na idiličnom otoku Krku koji se nalazi južno od Trsta i točno nasuprot Venecije. Bob Guccione uložio je 45 milijuna dolara u obnovu hotela Haludovo. Bazirao se i na oglašavanju hotela za koje je potrošio 500 000 dolara“ kako napominje K. Horvat (2018:11). Hotel se činio kao potpuni raj na zemlji, a predstavljao je bijeg od briga gdje se ljudi mogu opustiti, zabaviti i lijepo provesti svoje vrijeme. Bio je vrlo napredan, za razliku od ostalih hotela na balkanskom području i šire, dapače, po određenim je elementima parirao i hotelima u Las Vegasu. Unatoč svom trenutnom napuštenom stanju, hotel Haludovo i dalje privlači pažnju posjetitelja koji su zainteresirani za arhitekturu, povijest turizma i urbano istraživanje. No, važno je napomenuti da pristup samom hotelu nije siguran jer je struktura u lošem stanju.

Ako uzmemo Haludovo Palace Hotel kao primjer za urbano istraživanje, na internetu možemo uočiti razne članke i stranice koje potvrđuju današnju ljudsku zainteresiranost za navedenu građevinu. Kao odavno zapuštena građevina, Hotel Haludovo predstavlja vremensku kapsulu infrastrukture koja se nekoć smatrala jednom od glavnih atrakcija otoka Krka. Kako je hotel opstao uglavnom kao 'kostur' sa pokojim komadom namještaja od prije, ne prikazuje se prava vizija onoga što je nekad bilo. No, unatoč nedostatku mnogih elemenata, hotelom se prikazuje jasna vizija raskoši, bogatstva, tadašnje kulture, kao i miješanja sa drugim. Kako je hotel sastavljen od više kompleksa, istraživači mogu tamo provesti cijeli dan istražujući nove zanimljive kutke i sve što hotel u sebi skriva. S predivnim pogledom na Jadransko more, mnogi se penju na sami krov hotela kako bi se divili ljepoti i obično zalasku sunca. Tako hotel Haludovo predstavlja jednu od najpoznatijih 'predivnih ruševina' za istraživače i one koji se tako osjećaju. Jer kako navode na internetskoj stranici *Kathmandu and Beyond* „Suočimo se s tim, svatko tko želi posjetiti palaču Haludovo vjerojatno to želi učiniti jer ih je zavela veličanstvena brutalistička moderna fasada koja se nadvija nad vanjski bazen imanja (vidi se na gornjoj fotografiji). To je zasigurno bio razlog zašto je hotel bio na našem radaru i nakon što smo proveli vrijeme istražujući unutrašnjost, probili smo se kroz unutarnji bazen i bar izvana kako bismo promatrali ovaj izniman primjer arhitektonskog sjaja iz sredine stoljeća. Čak smo se kasnije tijekom dana vratili u drugi posjet jer sunce ujutro nije bilo na pravom mjestu za pristojnu fotografiju. Srećom, Krk je prekrasan otok i vrijedi ga posjetiti zbog aktivnosti koje nisu naporne pa je bilo lako ispuniti vrijeme.“⁸

⁸ *Kathmandu and Beyond*, URL: <https://www.kathmanduandbeyond.com/abandoned-haludovo-palace-hotel-krk-island-croatia/>

7.2. TITOVA POLITIČKA ŠKOLA

Titova politička škola u Kumrovcu bila je obrazovna ustanova koja je djelovala u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. Pod vodstvom Josipa Broza Tita, predsjednika SFRJ od 1945. do njegove smrti 1980., škola je služila kao centar za političko obrazovanje i indoktrinaciju mladih vođa iz zemalja unutar federacije. Osnovana 1954. godine, Titova politička škola u Kumrovcu nalazila se u rodnom mjestu Josipa Broza Tita, Kumrovcu, koji je danas dio Hrvatske. Primarni cilj škole bio je pružanje tečajeva o marksizmu-lenjinizmu, socijalizmu, radničkom samoupravljanju i političkoj doktrini partije. Sudionici su bili mladi lideri iz svih republika i pokrajina bivše SFRJ. Djelujući kao jedan od ključnih mehanizama komunističkog režima na čelu s Titom, politička škola u Kumrovcu osiguravala je političku lojalnost i odgajala buduće partijske i državne lidere, kako navodi internetska stranica *Povcast*⁹. Nastavila je s radom do 1991. godine kada raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije gubi politički utjecaj. Danas je zgrada Titove političke škole u Kumrovcu pretvorena u muzej posvećen životu i političkoj karijeri Josipa Broza Tita. Odabir Kumrovca za mjesto škole bio je simboličan, s ciljem da se istakne baštinjenje lika i djela predsjednika SKJ. Ovaj izbor bio je dio šireg napora komunističke vlade da uspostavi legendarna mjesta jugoslavenskog socijalizma. Kumrovec je bio primjer politizacije mjesta, postavši popularno odredište političkog turizma. U Kumrovcu je 1953. godine osnovan Memorijalni muzej maršala Tita, čime je dodatno ojačan njegov značaj. Na Dan mladosti (25. svibnja), koji se poklopio s Titovim rođendanom, Kumrovec je redovito posjećivao velik broj političkih hodočasnika. Titova politička škola u Kumrovcu zamišljena je kao fleksibilan sustav marksističkog obrazovanja partijskih kadrova kako tvrdi J. Mihaljević (2018:379). Njegova primarna svrha bila je opsežno proučavanje marksističko-teorijskog utemeljenja socijalističke revolucije, razvojnog puta i budućih perspektiva. Školski program je crpio iz predznanja o SKJ i uključivao tekstove iz klasika marksizma-lenjinizma, kao i suvremene marksističke misli i programske dokumente SKJ. Radovi istaknutih jugoslavenskih marksista također su doprinijeli nastavnom planu i programu. U početku je jednogodišnji program služio kao jedini oblik djelovanja škole, te je ostao temeljni i dosljedni pristup sve do njenog zatvaranja. Primarni cilj ovog programa bio je pružiti marksističko obrazovanje sudionicima te ih ideološki i politički opremiti za njihova buduća visokokvalitetna društveno-politička nastojanja. Program je obuhvatio širok raspon tema, organiziranih u četiri tematske cjeline: Osnove marksizma, Teorija i praksa

⁹ *Povcast*, URL: <https://povcast.ffzg.unizg.hr/politicka-skola-skj-kumrovec/>

socijalističke revolucije u Jugoslaviji, Socijalizam kao globalni proces i razvojni izazovi u suvremenom svijetu te Savez komunista - vodeći društvena i ideološko-politička snaga uz druge političke organizacije. Svako tematsko područje obuhvaćalo je više tema koje su obrađene kroz predavanja, konzultacije i seminarske radove. Duboka društveno-politička i gospodarska kriza u Jugoslaviji značajno je utjecala na školu. Krajem 1980-ih, posebice 1989. godine, smanjena sredstva i financijske poteškoće dovele su do strogih mjera racionalizacije. U želji za dodatnim prihodima, u sklopu Škole politike, u suradnji s Hrvatskom gospodarskom komorom, počela je s radom i Visoka škola za menadžment. No, raspuštanje SKJ na 14. izvanrednom kongresu početkom 1990. dovelo je do odluke o zatvaranju škole. Na svojoj 175. sjednici 16. veljače 1990. Predsjedništvo CK SKJ odredilo je da sredstva za školu više ne ulaze u financijski plan, a škola mora uspostaviti program racionalizacije, smanjiti broj zaposlenih i tražiti komercijalne poslove. izvori financiranja. Centralni komitet SKJ ispunio je svoje obveze davanjem dijela subvencije iz prethodne godine. Danas postoje i strani investitori koji ulažu u 'opstanak' današnje škole kako ne bi nastali novi problemi (lopovluk dijelova zgrade, daljnje rušenje itd.).

Postoje razne zanimljivosti koje Titovu političku školu čine intrigantnom za istraživanje. Jedna od najvećih zanimljivosti, na kojoj je počivala sama škola, je ideologija. Bez ideologije bivše SFRJ i Tita, škola naprosto ne bi postojala, što upućuje na tadašnje važnosti i ulaganja države. Osim velikog štovanja Tita i provođanja predmeta od strane političkih mogula države, važno je proučiti i eksterijer te interijer škole. Kao vrlo intriganta i moderna zgrada, ta se politička škola mogla smatrati jednom od najmodernijih u državi. Uz sve što su studenti unutar nje ikad mogli poželjeti, škola u Kumrovcu se ističe i po svom uređenju. Učionice, kino, kazalište, prostorije za odmaranje, dvorana za sportske aktivnosti i mnoge druge beneficije koje su posjedovali studenti škole. „Objekt se sastoji od 8 500 m² s nastavnim, stambenim i ugostiteljskim kompleksima – dvije male i jednom velikom dvoranom, 12 radnih kabineta, osam kabineta za nastavnike, 145 jednokrevetnih soba, pet čajnih kuhinja, ambulantom, velikom sportskom dvoranom, trafostanicom, rezervnim agregatom, atomskim skloništem...“ kako piše na *Facebook* stranici *Urbex & EDC Croatia*¹⁰ gdje su ujedno objavljene i fotografije stanja današnje škole. Navedena je stranica zaslužna za urbano istraživanje hrvatskih i stranih 'ostavština', a djeluje od 2014. godine. Objave sadrže opis građevina koje se istražuju, njihovog djelovanja i gotovo sve što bi nas moglo zanimati vezano za nju, uz priložene fotografije.

¹⁰ *Urbex & EDC Croatia*, URL: <https://www.facebook.com/UrbexEDCCroatia>

7.3. SPOMENIK PETROVE GORE

Spomenik ustanku naroda Banije i Korduna na Petrovoj gori znamenitost je koja se nalazi na brdu „Petrova gora“ u Hrvatskoj. Služi kao spomenik žrtvama Drugog svjetskog rata i borbi protiv fašizma. Petrova gora dom je jedinstvenog šumskog ekosustava koji se nalazi u blizini Vojnića. Sam je spomenik visok 37 metara, a na vrhu se nalazi vidikovac s kojeg se može vidjeti dio središnje Hrvatske. U unutrašnjosti spomenika je bio uređen muzej u kojem se nalazio stalan postav vezan uz Narodnooslobodilački pokret ovog kraja, a oko spomenika je bio uređen kompleks za rekreaciju. S obzirom da se u samoj blizini spomenika nalazila bolnica, sanitetski materijal doniran od Unicef-a čuvao se u samom spomeniku.

Tijekom ljeta 1941. ustaški vojnici novostvorene Nezavisne Države Hrvatske (NDH) nasilno su istjerali etničke Srbe iz njihovih domova u NDH i deportirali ih u Srbiju. Zamijenili su ih novodoseljeni osovinski Slovenci, izazivajući strah među srpskim seljacima na Kordunu i Baniji. Kao odgovor na te nemire, Kordunski partizanski odred, komunistički borci, sredinom 1941. prodrli su u teško okupirani Kordun i Baniju. Dana 19. srpnja 1941. predstavnici Komunističke partije Hrvatske sastali su se u šumi Abez, koja se nalazi na br. sjevernim obroncima Petrove gore, te su odlučili pokrenuti oružani ustanak. Kordunski partizani, kojih je bilo oko 2500, sklopili su savez sa stotinama etničkih Srba, uspostavivši stožer na vrhu brda Mali Petrovac u planinskom lancu Petrova Gora. U obližnjem klancu Pišin gaj izgradili su utvrde, infrastrukturu i kompleks vojne bolnice. U ovom partizanskom uporištu sklonilo se oko 15.000 ljudi, uključujući muškarce, žene i djecu iz okolnih mjesta. Službeni ustanak počeo je 27. srpnja 1941. godine. Ustaška oružnica je 19. ožujka 1942. pokrenula "operaciju Petrova gora" u pokušaju gušenja ustanka. No, njihova je ofenziva samo pojačala otpor, dovodeći do smrti preko 300 srpskih seljaka. U svibnju 1942., kada su ustaše zauzele Petrovu goru, nekoliko se partizanskih jedinica uspjelo evakuirati u podnožje oko Perne i Katinovca. Mnogi srpski seljaci koje su ustaše zarobile su ili pogubljeni ili poslani u koncentracijske logore, što je rezultiralo gubitkom oko 27.000 života na Kordunu tijekom rata. Ideja o izgradnji velebnog spomenika na Malom Petrovcu, najvišem vrhu Petrove gore, nastala je nedugo nakon rata. Lokacija je odabrana ne samo zbog povezanosti s događajima iz Drugog svjetskog rata, već i zbog povijesne bitke na Gvozdu 1097. godine. Projekt spomenika suočio se s financijskim ograničenjima i nedostatkom arhitektonskih planova, što je dovelo do privremene obustave. Krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća radi se na revitalizaciji i preuređivanju spomen obilježja na Petrovoj gori. 1970. godine raspisan je natječaj, a pobijedio je projekt arhitekta

Igora Toša, kako se napominje na internetskoj stranici *Spomenik Database*¹¹. No, zbog financijskih ograničenja, 1974. godine raspisan je drugi natječaj na kojem je izabran nacrt Vojina Bakića. Izgradnja spomenika započela je 1980. godine, ali se suočila s brojnim izazovima. Zgrada je samo djelomično dovršena, bez planiranih unutarnjih sadržaja. Jugoslavenski ratovi 1990-ih dodatno su upropastili spomenik pa je postao meta vandalizma i zanemarivanja. Ovom mjestu nedostaje službena zaštita i jasno vlasništvo, što dovodi do stalnog propadanja. Unatoč prosvjedima i inicijativama za obnovu, lokalne vlasti uložile su malo truda da spriječe daljnju degradaciju ili da vandale pozovu na odgovornost. Spomenik je privukao međunarodnu pozornost, privlačeći turiste i inspirirajući razne umjetničke projekte. Obložen metalnim pločama sa pustom unutrašnjošću, spomenik Petrove gora predstavlja simbol povijesnih događaja i borbi u regiji, ali njegovo trenutno stanje odražava izazove i zanemarivanje s kojima se suočavao tijekom godina.

Ideja o izgradnji spomenika na Petrovcu potiče još nakon završetka Drugog svjetskog rata pa je 1946. položen kamen temeljac. Izgradnja je započela tek nakon 34 godine, a otvorenje spomenika bilo je 4. listopada 1981. godine, 10 godina od početka gradnje. Nakon što je spomenik dovršen troškovi gradnje ukupno su iznosili 34 milijarde dinara. Oplata od vrhunskog nehrđajućeg čelika naručenog iz Švedske stajala je dodatnu 31 milijardu. Devastacija objekta je krenula odmah na početku rata. Uništavalo se sve što je imalo veze sa starim sistemom, dok su sustavno kidane skupe metalne ploče, što ga je ostavilo na nemilost klimatskim promjenama koje su dodatno upropastile njegovu unutrašnjost. Iz Memorijalnog centra svatko je odnosio što je poželio pa čak i izložbene eksponate. S takvom pričom, spomenik Petrove gore privlači mnogo istraživača i turista. Svojim neobičnim, visokim i uvijenim oblikom, izaziva divljenje posjetitelja. Spomenut je na nekoliko stranica urbanog istraživanja, a jedna od njih je dakako stranica *Urbex & EDC Croatia*¹² na *Facebooku*-u. S. Horvatinčić napominje kako „Svaka od spomenutih društvenih funkcija spomenika – simbolička, utilitarna i estetska – na svoj način određuje njegove stilsko-morfološke i ikonografske karakteristike. Uz njih su, u tom smislu, jednako značajni i društveni činitelji koji svojim aktivnim angažmanom ili pasivnim sudjelovanjem u procesima narudžbe, odabira, financiranja, oblikovanja, kritike i upotrebe spomenika određuju ili održavaju pojedine spomeničke funkcije društveno aktivnima“ (2013:221).

¹¹ *Spomenik Database*, URL: <https://www.spomenikdatabase.org/petrova-gora>

¹² *Urbex & EDC Croatia*, URL: <https://www.facebook.com/UrbexEDCCroatia>

8. ZAKLJUČAK

Kako veliku ulogu i dio kulture na balkanskom području čine rat, traume i posljedice prijašnje 'moćne' države, važno je uočiti kako se točno izražava taj aspekt. Ukoliko govorimo o nečemu što ima tendenciju zauvijek fizički opstati, uvijek biti blizu nas, konstantno nas podsjećati na nešto ako pogled uputimo prema tome, govorimo o spomenicima i građevinama sa specifičnom tematikom, u ovome slučaju, na prostoru Hrvatske. Uz mnoga politička djelovanja, nametanje određene ideologije, poticanje emocija, nostalgije i sjećanja, dobivamo umjetnost koja stoji na područjima nekog značaja, a upućuje na patnju, bivšu SFRJ te prošla 'bolja' vremena.

Važno je znati kako pristupiti određenim građevinama, što zbog ruševnog stanja, što zbog zabrana, bitno je informirati se o stanju građevine, o njenoj priči te kako joj pristupiti i na što je bitno obratiti pažnju. U tome nam uvelike pomaže urbano istraživanje, ili *urbex*. Kao takav, *urbex* predstavlja istraživanje urbanih mjesta ili građevina napravljenih od strane čovjeka, a uglavnom napuštenih. O *urbexu* možemo mnogo saznati online jer se tamo odvija najveća aktivnost. Pomoću njega možemo saznati sve detalje o građevini koja nas zanima, saznati njenu lokaciju, saznati koliko je sigurno posjetiti ju, te proučiti razne fotografije građevine koje su postavljene online. Tako možemo i sami postati svojevrсни istraživač, fotografirati i dijeliti te fotografije i priče na internetu gdje ih svi mogu vidjeti. *Urbex* nam mnogo govori o nekoj kulturnoj baštini, o običajima, ideologiji, ali i povijesti određene lokacije. Unutar toga, kroz spoj prethodno spomenute ideologije socijalističke Jugoslavije i njenih građevina, možemo zaključiti kako dio te velike bivše države još uvijek živi među nama. Iako neki ljudi u tadašnje vrijeme još nisu živjeli, osjeti se prisutnost jugoslavenske ostavštine i kulture koja se i danas može proučavati istraživanjem određenih ustanova i građevina. U sferi društvenih mreža te dijeljenja fotografija vezanih uz urbano istraživanje, djelujemo na druge ljude. Dijeljenjem naših interesa i znanja te djelujući na hrvatskim prostorima, povećavamo zainteresiranost za hrvatsku baštinu i ostavštinu koja uglavnom datira iz bivše SFRJ, a označava mnogo za ljude koji su bili tu od početka ili samo dijele slične priče kao i same građevine.

9. SAŽETAK

Građevine su svuda oko nas, a svaka ima svoju funkciju. Na prostoru današnje Hrvatske postoji mnogo građevina koje datiraju iz Jugoslavije, bivše države koja je na ovom prostoru bila sačinjena od nekoliko današnjih balkanskih država. Iz građevina Jugoslavije može se iščitati tadašnje stanje države, političke moći, ideologije i raspolaganje sredstvima. Kako su te građevine danas uglavnom zapuštene te u ruševnom stanju, ne ispunjavaju svrhu koja im je nekada davno dodijeljena. No, u aspektu društvenih mreža ruševine su itekako ispunile svoju 'novu' svrhu. Građevine su pomoću urbanog istraživanja, koje označava samostalno ili grupno istraživanje napuštenih urbanih mjesta, fotografiranja istih, te objavljivanja sadržaja na društvenim mrežama, postale interesantne mnogima. Proučavanjem i dijeljenjem takvog sadržaja utječe se na daljnje istraživanje o građevinama, odnosno o njihovoj povijesti, razlogu nastanka i propasti. Prikupljanjem informacija iz raznih bibliografskih izvora i internetskih stranica, u radu je odgovoreno na sljedeća pitanja: zašto su građevine sagrađene i koja je njihova svrha, koje su njihove priče, što predstavljaju danas uživo i na društvenim mrežama, te zašto je bitno da građevine imaju 'novi' život zbog interneta.

Ključne riječi: građevine, ideologija, istraživanje, Jugoslavija

Buildings are all around us, and each has its own function. On the territory of Croatia today there are many buildings that date back to Yugoslavia, the former country that was made up of several present-day Balkan countries in this area. From the buildings of Yugoslavia, one can recognize the state of the country at that time, political power, ideology and disposal of funds. As these buildings are mostly neglected and in a dilapidated state today, they do not fulfill the purpose that was assigned to them long ago. However, in terms of social networks, the ruins have very much fulfilled their 'new' purpose. Buildings have become interesting to many through urban research, which refers to independent or group research of abandoned urban places, by photographing them and publishing content on social networks. Studying and sharing such content influences further research on buildings, that is, on their history, the reasons for their creation and destruction. By collecting information from bibliographical sources and websites, the paper managed to answer the following questions: why were buildings built and what was their purpose, what were their stories, what do they represent today in person and on social networks, and why is it important that buildings have a 'new' life because of the internet.

Keywords: buildings, exploring, ideology, Yugoslavia

10. LITERATURA

Assmann, A. et al. (2002). Cultural Memory and Historical Consciousness in the German-Speaking World Since 1500. U: *Cultural History and Literary Imagination*. Cambridge: European Academic Publishers.

Blocal. URL: <https://www.blocal-travel.com/urbex/abandoned-place/abandoned-places-croatia/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Bosto, S. et al. (2009). *Kultura Sjećanja: 1945. Povijesni Lomovi i Svladavanje Prošlosti*. Zagreb: Disput.

Božanić, J. (2013-2014). Kultura Sjećanja i Strategija Zaborava. U: *God. Titius: godišnjak za interdisciplinarna istraživanja porječja Krke br. 6-7*. Split: Filozofski Fakultet u Splitu, str. 339-350.

Cartwright, L., Sturken, M. (2018). *Practices of Looking, an Introduction to Visual Culture*. New York: Oxford University Press.

Cochrane, F. (2015). The Paradox of Conflict Tourism: The Commodification of War or Conflict Transformation in Practice. U: *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 22, No. 1. Canterbury: Brown Journal of World Affairs, str. 51-69.

Deranja Crnokić, A. (2014). *Nastanak Registra Kulturnih Dobara: Povijest i Sadašnjost Inventariziranja Kulturne Baštine u Hrvatskoj*. Stručni rad. Zagreb: Uprava za zaštitu kulture baštine.

Discover.re, URL: <https://discover.re/guides/urban-exploration-urbex-faqs/> (Pristupljeno 2023-8-14)

Đurković, M. (2021). *"Vesternizacija" Jugoslavenskoga Društva i Kulture u Razdoblju Socijalizma*. Diplomski rad. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.

Ekl, V. (1972). *Život umjetnosti: Hotel Haludovo na otoku Krku*. Zagreb: Matica Hrvatska, str. 58-62.

Emanović, T. (2019). *Društvene Mreže i Sigurnosni Rizici*. Završni rad. Požega: Veleučilište u Požegi.

Enciklopedija.hr. URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=29463> (Pristupljeno 2023-8-14)

Enciklopedija.hr. URL: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=34571> (Pristupljeno 2023-8-14)

Enciklopedija.hr. URL: <https://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26914> (Pristupljeno 2023-8-14)

Enciklopedija.hr. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=20254> (Pristupljeno 2023-8-14)

Erl, A. et al. (2008). *Cultural Memory Studies: an International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter.

Facebook. URL: https://www.facebook.com/AbandonedCroatia/about_details (Pristupljeno 2023-8-16)

Facebook. URL: <https://www.facebook.com/UrbexEDCCroatia> (Pristupljeno 2023-8-16)

Horvat, K. (2018). *Pravni Problemi u Revitalizaciji Komplexa Haludovo*. Završni rad. Čakovec: Međimursko Veleučilište u Čakovcu.

Horvatinčić, S. (2013). *Prijedlog Modela Problemske Analize Spomeničke Plastike iz Razdoblja Socijalizma*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.

Jeroen Taal. URL: <https://jeroentaal.photography/what-is-urbex/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Kathmandu and Beyond, URL: <https://www.kathmanduandbeyond.com/abandoned-haludovo-palace-hotel-krk-island-croatia/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Kirn, G., Burghardt, R. (2012). Jugoslovenski Partizanski Spomenici: Između Revolucionarne Politike i Apstraktnog Modernizma. U: *Unfinished Modernization: between utopia and pragmatism*. Zagreb: UHA/CCA.

Makanje. URL: <https://makanje.me/clanak/7065> (Pristupljeno 2023-8-16)

Mihaljević, J. (2018). Kako su se Kalili Partijski Kadrovi: Osnivanje, Konceptija i Djelatnost Političke Škole SKJ „Josip Broz Tito“ u Kumrovcu. U: *Historijski Zbornik God. LXXI*. Zagreb: Hrvatski Institut za Povijest, str. 367–399.

Milat, A. (2018). *Međuodnos Turizma i Prostora*. Diplomski rad. Split: Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet.

Novi List. URL: <https://www.novolist.hr/rijeka-regija/malinskarima-prekipjelo-traze-da-se-prostor-haludova-proglasi-zasticenom-park-sumom/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Portal Novosti. URL: <https://www.portalnovosti.com/spomenik-bez-odasiljaca> (Pristupljeno 2023-8-16)

Povcast. URL: <https://povcast.ffzg.unizg.hr/politicka-skola-skj-kumrovec/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Robinson, P. (2015). Conceptualizing Urban Exploration as Beyond Tourism and as Anti-Tourism. U: *An International Journal of Akdeniz University Tourism Faculty Vol. 3*, UK: University of Wolverhampton Business School, Wolverhampton, str. 141-164.

Spomenik Database. URL: <https://www.spomenikdatabase.org/petrova-gora> (Pristupljeno 2023-8-14)

Spomenik Database. URL: <https://www.spomenikdatabase.org/photo-directory> (Pristupljeno 2023-8-14)

Urban Explorers Network. URL: <https://urbanexplorers.net/#about> (Pristupljeno 2023-8-16)

Urbex.nl. URL: <https://www.urbex.nl/politicka-skola-josip-broz-tito/> (Pristupljeno 2023-8-16)

Večernji List. URL: <https://www.vecernji.hr/vijesti/tehnika-ce-za-kineze-obnoviti-zgradu-bivse-politicke-skole-u-kumrovcu-1340272> (Pristupljeno 2023-8-16)

Vidaković, A. (2021). *Turizam 21. Stoljeća*. Završni rad. Karlovac: Veleučilište u Karlovcu.

Vukelić, N. (2019). *Stambena Politika i Arhitektura u Socijalističkoj Jugoslaviji*. Diplomski rad. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Winter, J. (2010). Sites of Memory. U: *Memory: Histories, Theories, Debates*. New York: Fordham University, str. 312-324.